

STOSUNKI BUŁGARSKO-RUMUŃSKIE W LATACH 1912–1913 (NA PODSTAWIE BUŁGARSKICH, NIEMIECKICH I AUSTRO- -WĘGIERSKICH DOKUMENTÓW DYPLOMATYCZNYCH)

JAROSŁAW RUBACHA

ABSTRACT. *Bulgarian-Romanian relations in the years 1912–1913 (on the base of Bulgarian, German and Austro-Hungarian diplomatic sources).* The tensions in Bulgarian-Romanian relations, which had lasted for over thirty years, reached their peak in 1912–1913, and the prospect of Bulgaria breaching the status quo in the Balkans prompted Romania to ask for new security guarantees and territorial compensation. However, the negotiations between Bucharest and Sofia showed significant divergences in the positions of the parties regarding the modification of the Dobruja border, which even the pressure of the great powers could not offset. Therefore, Romania declared war on Bulgaria, but the modification of the border in Dobruja described in the Treaty of Bucharest of 1913 did not restore good relations between neighbouring countries.

STRESZCZENIE. Trwające od ponad trzydziestu lat napięcie w stosunkach bułgarsko-rumuńskich osiągnęło apogeum w latach 1912–1913, a perspektywa naruszenia przez Bułgarię status quo na Bałkanach skłoniła Rumunię do wystąpienia z żądaniem nowych gwarancji bezpieczeństwa i odszkodowań terytorialnych. Podjęte pertraktacje między Bukaresztem i Sofią wykazały jednak znaczne rozbieżności w stanowiskach stron w kwestii modyfikacji granicy Dobruży, których nie były w stanie zniwelować nawet naciski wielkich mocarstw. Dlatego Rumunia wypowiedziała Bułgarii wojnę, ale modyfikacja granicy w Dobruży opisana w traktacie bukareszteńskim z 1913 r. nie przywróciła dobrych relacji między sąsiednimi państwami.

Autor: Jarosław Rubacha, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, ul. K. Obitza 1, 10-725 Olsztyn, Polska, jaroslaw.rubacha@uwm.edu.pl,
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2293-247X>

Słowa kluczowe: Bułgaria, Rumunia, wojny bałkańskie 1912–1913, Dobruża, wielkie mocarstwa

Keywords: Bulgaria, Romania, Balkan wars 1912–1913, Dobruja, great powers

Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XXIX, Poznań 2022, Wydawnictwo Wydziału Historii UAM, pp. 199–212, ISBN 978-83-67284-08-0, ISSN 0239-4278. Polish text with summaries in English and Polish

<https://doi.org/10.14746/bp.2022.29.14>

Głęboki kryzys w stosunkach bułgarsko-rumuńskich, który w całej pełni ujawnił się w dobie wojen bałkańskich, absorbując uwagę ówczesnych europejskich kręgów politycznych, rozpoczął się kilka dziesięcioleci wcześniej. Jego początki wiązać należy z jednym z kluczowych w historii Półwyspu Bałkańskiego wydarzeń, którym była wojna rosyjsko-turecka 1877–1878. Realizując własne cele polityczne, które prze-

widywały między innymi poszerzenie i wzmocnienie strefy wpływów w Europie Południowo-Wschodniej, Rosjanie już w trakcie pertraktacji pokojowych w San Stefano kładli nacisk zarówno na kwestię reaktywacji państwa bułgarskiego, jak i na rewindykację południowej części Besarabii, którą utracili na mocy pokoju paryskiego w 1856 roku¹. Efektem takiego stanu rzeczy była koncepcja zrekompensowania Rumunom strat terytorialnych przez włączenie w granice ich państwa północnej części Dobrudży, która wyrażona została w układzie pokojowym z San Stefano, a następnie wprowadzona w życie podpisanym przez wielkie mocarstwa traktacie berlińskim². Rozstrzygnięcia te, podjęte bez uwzględnienia aspiracji narodów bałkańskich, przyniosły znaczne ochłodzenie w układających się do tej pory poprawnie relacjach pomiędzy Rumunami a Bułgarami. W Bułgarii utrata części rdzennie bułgarskiego terytorium³ przyjęta została z dużym rozczarowaniem⁴, a niezadowolenie z tego faktu w miarę upływu czasu rosło, w związku z prowadzoną przez Bukareszt na szeroką skalę akcją rumunizacji Dobrudży Północnej⁵. Krytyczny stosunek do wprowadzonych decyzją wielkich mocarstw rozstrzygnięć terytorialnych prezentowały także władze rumuńskie. Jednocześnie kontestowały one linię graniczną w Dobrudży, podkreślając jej niekorzystny ze strategicznego punktu widzenia przebieg i domagając się przyłączenia do Rumunii miasta Silistra wraz z twierdzą Medźidi Tabija. Starając się wymóc na wielkich mocarstwach korzystną dla siebie decyzję w tej kwestii, Rumuni blokowali działania międzynarodowego zespołu zajmującego się wyznaczeniem bułgarsko-rumuńskiej granicy, utrudniali prace komisji ustalającej zasady żeglugi po dolnym biegu Dunaju, a nawet kilkakrotnie wkraczali na bułgarskie terytorium⁶. Działania te komplikowały dwustronne relacje, a zacięty spór na linii Bukareszt–Sofia w kwestii przynależności Silistry toczył się niemal nieprzerwanie do połowy lat osiemdziesiątych XIX wieku⁷.

¹ B. Jelavich, *Historia Balkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005, s. 347. Kwestia ta omawiana była w trakcie spotkania Franciszka Józefa II z Aleksandrem II w Reichstadt (Zákupy) 26 VI 1876 r., w trakcie którego idea ta została zaakceptowana przez Austro-Węgry w zamian za rosyjską zgodę na przyłączenie Bośni i Hercegowiny do monarchii habsburskiej; na ten temat: П. Петков, *Балкански измерения на „основите на мира” — първото мирно спозумение между Русия и Османската империя през 1878 г.*, „Балканите — език, история, култура” 2019, t. 6, s. 416–417.

² G. P. Ghenov, *Actes et traites internationaux concernant la Bulgarie* / Генев Г. П., *Международни актове и договори засягащи България*, София 1940, s. 275.

³ T. Wituch, *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001, s. 64; na ten temat: H. Batowski, *Rozwój terytorialny państw bałkańskich*, „Czasopismo Geograficzne” 1936, s. 182; C. Ognianoff, *Kultur der Nationen Bulgariens. Geistige Länderkunde*, Nürnberg 1967, s. 151.

⁴ Ж. Попов, *Българите в Северна Добруджа 1878–1913*, София 1991, s. 53–65; А. Кузманова, *Румънските териториални претенции за Южна Добруджа и Букурещкият договор* [w:] *Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа*, red. А. Кузманова, В. Йотов, Р. Симеонов, Добрич 1994, s. 10; na ten temat: C. Ognianoff, op. cit., s. 152.

⁵ *Централен държавен архив* [dalej: ЦДА], zespół 327K, inwentarz 1, jednostka 140, s. 1.

⁶ Ж. Попов, *Българите в Северна*, s. 75, А. Кузманова, op. cit., s. 10; na ten temat: ЦДА, zesp. 327K, inw. 1, jedn. 168, s. 1; ibidem, jedn. 140, s. 1.

⁷ Е. Стателова, *Дипломатията на Княжество България 1879–1886*, София 1978, s. 113–125.

Napięte stosunki bułgarsko-rumuńskie uległy dalszemu pogorszeniu w 1885 roku w związku ze zjednoczeniem Księstwa Bułgarii z Rumelią Wschodnią. Akt ten postrzegano w Bukareszcie nie tylko jako naruszenie litery traktatu berlińskiego i zagrożenie ustalonego w 1878 roku *status quo* w Europie Południowo-Wschodniej, ale także jako wyraźny sygnał, że Bułgarzy planują zająć przodujące miejsce na Bałkanach. Uznając urzeczywistnienie takiej idei za sprzeczne z własną racją stanu, Rumuni podjęli energiczne działania dyplomatyczne, których efektem miało być albo zlikwidowanie bułgarskiej unii albo uzyskanie rekompensat terytorialnych za naruszenie przez Bułgarię geopolitycznej równowagi w regionie⁸. Zabiegi te nie przyniosły wprawdzie spodziewanych rezultatów, ale nie zniechęciło to rumuńskich władz do podejmowania kolejnych prób⁹. Już w połowie lat dziewięćdziesiątych XIX wieku po raz kolejny zainicjowały one starania o zwiększenie stanu posiadania w Dobrudży¹⁰, a jednocześnie poszerzyły zakres kierowanych pod adresem Bułgarii żądań. Koncepcje te nie były jednak następstwem zaostrożających się stosunków między państwami, a wiązały się z nasilającą się rywalizacją o wpływ w Macedonii.

Po odzyskaniu niepodległości w 1878 roku działania na rzecz realizacji idei objęcia granicami państwa wszystkich Bułgarów na Bałkanach, a zwłaszcza tych, którzy zamieszkiwali ziemie macedońskie, stały się jednym z naczelnych celów bułgarskiej polityki zagranicznej¹¹. Odnoszone przez Bułgarów na tym polu sukcesy postrzegane były w Bukareszcie jako zagrożenie własnych interesów w kontekście prowadzonej już od lat siedemdziesiątych XIX wieku akcji propagandowej wśród zamieszkujących ziemie macedońskie Kucowołochów. Jednocześnie obawiano się, że bułgarskie działania są elementem przygotowań do inkorporacji tej tureckiej prowincji, co uznano za kolejną próbę zajęcia przez Bułgarię dominującej pozycji na Bałkanach. Dlatego też Rumuni jednoznacznie podkreślali, że ewentualne zmiany terytorialne w Europie Południowo-Wschodniej musiały uwzględniać ich aspiracje i coraz częściej kierowali w stronę Sofii żądania korekty granicy w Dobrudży.

W pierwszych latach XX wieku kwestia ta, w związku z dynamicznie zmieniającą się sytuacją w Europie, odgrywała jednak drugorzędną rolę, a większe znaczenie zyskała dopiero u progu wojen bałkańskich. Tym samym sprawa stosunku Rumunii do konfliktu Bułgarii i jej koalicjantów z Turcją nabierała szczególnego wymiaru. Tymczasem rząd bułgarski nie przejawiał zainteresowania podjęciem konsultacji w tym obszarze. Stanowisko to podyktowane było przekonaniem, że na

⁸ Ж. Попов, *Българският национален въпрос в българо-румънските отношения 1878–1902 г.*, София 1994, s. 161; Е. Стателова, op. cit., s. 171.

⁹ К. Крачунов, *Дипломатична история на България (1886–1915)*, t. 1, София 1928, s. 66.

¹⁰ А. Кузманова, op. cit., s. 11; Ж. Попов, *Българският национален въпрос*, s. 294–348.

¹¹ А. Malinowski, *Kwestia macedońska w Bułgarii 1878–1918*, Toruń 2006; na ten temat: L. Widerszal, *Ruchy wolnościowe na Bałkanach*, Warszawa 1947, s. 71; C. Jankowski, *Na gruzach Turcji. Zarysy polityczno-publicystyczne*, Warszawa 1915, s. 178.

postawę Rumunii będą w stanie skutecznie wpływać wielkie mocarstwa¹². Stąd też Bułgarzy skupiali się na utrzymywaniu dobrych kontaktów z członkami „koncertu europejskiego”, bagatelizując docierające od wiosny 1912 roku wieści o szeroko zakrojonych zbrojeniach, podjętych przez północnego sąsiada¹³. Lekceważono także doniesienia na temat warunków, pod jakimi Rumuni byli gotowi zachować neutralność¹⁴, zadowalając się mglistymi deklaracjami władz rumuńskich, że ich głównym obszarem zainteresowania jest Siedmiogród¹⁵. Dopiero latem 1912 roku Bułgarzy zdecydowali się podjąć ogólne konsultacje ze stroną rumuńską, ale prowadzone przez bułgarskich dyplomatów w Bukareszcie rozmowy nie przyniosły żadnych rezultatów¹⁶.

Wybuch konfliktu między sojusznikami bałkańskimi a Turcją znacznie skomplikował stosunki bułgarsko-rumuńskie. Jakkolwiek jeszcze przed jego rozpoczęciem Bukareszt zadeklarował, że w rozgrywających się wydarzeniach nie zamierzał wziąć czynnego udziału¹⁷, Rumunia po raz kolejny wyraziła sprzeciw wobec wszelkich planów zmian terytorialnych na Bałkanach, a jednocześnie oświadczyła, że gdyby jednak do nich doszło, będzie domagać się stosownych rekompensat¹⁸. Deklarację o tej treści złożył rumuński premier Titu Maiorescu bułgarskiemu posłowi Georgi Kalinkowowi¹⁹. Powtórzono ją w przesłanej do Sofii nocie, wskazując, że Rumunia oczekuje istotnych ustępstw terytorialnych ze strony Bułgarii²⁰. Stanowisko rumuńskiego gabinetu w tej kwestii było pochodną zmieniającej się koniunktury politycznej. Postępujący spadek znaczenia Bułgarii na arenie międzynarodowej stawiał Bukareszt w centrum zainteresowania obu ówczesnych europejskich bloków. Choć Rumunia oficjalnie była członkiem trójprzymierza, napięte stosunki z Austro-Węgrami na tle kwestii transylwańskiej dawały Entencie realne szanse na

¹² B. von Siebert, *Diplomatische Aktenstücke zur Geschichte der Balkanpolitik*, Berlin 1921, s. 540–541; Семов М., *Победителят проси мир. Балканските войни 1912–1913*, София 1995, s. 106.

¹³ ЦДА, zesp. 304K, inw. 1, jedn. 1193, s. 9, 24–30.

¹⁴ *Българска военна история. Подбрани извори и документи*, red. X. Христов, t. 2, София 1984, s. 463; Г. Калинков, *Румъния и нейната политика спрямо България (през 1911–1912 и 1913)*, София 1917, s. 95, 106; А. Тошев, *Балкански войни*, t. 2, София–Пловдив 1931; М. Семов, op. cit., s. 113.

¹⁵ Г. Марков, *България в Балканския съюз срещу Османската Империя 1912–1913*, София 1989, s. 27–28.

¹⁶ Г. Калинков, op. cit., s. 96–97.

¹⁷ ЦДА, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 120, s. 20; А. Гиргинов, *Народна катастрофа. Войните 1912/13 г.*, София 1926, s. 180–181.

¹⁸ *Österreich-Ungarns Aussenpolitik von bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegeausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des Österreich-Ungarischen Aussenministeriums*, [dalej: ÖUA], red. L. Bittner, A. F. Pribram, H. Srbik, H. Übersberger, t. 4, Wien–Leipzig 1930, nr 4111, 4121, 4122, 4173, 4187; А. Тошев, op. cit., s. 34–35. Jednocześnie Rumuni prowadzili konsultacje z Austro-Węgrami i Niemcami w kwestii ich stosunku do zmiany przebiegu linii granicznej z Bułgarią w Dobrudży; ÖUA, t. 4, nr 4083, 4111, 4120, 4167.

¹⁹ Г. Калинков, op. cit., s. 106–107.

²⁰ А. Гиргинов, op. cit., s. 181; na ten temat: А. Кузманова, op. cit., s. 13.

pozyskanie jej do współpracy. Podjęte w tym obszarze wysiłki, głównie przez dyplomację rosyjską, motywowały z kolei mocarstwa centralne do podejmowania działań na rzecz utrzymania Rumunów u swego boku. W związku z tym w Bukareszcie liczone, że w kwestii zmiany przebiegu granicy z Bułgarią uda się uzyskać poparcie całego „koncertu europejskiego”. Założenie to wydawało się tym bardziej słuszne, że reprezentujące oba bloki Rosja i Austro-Węgry sugerowały Bułgarii jak najszybsze uregulowanie spornych kwestii z północnym sąsiadem, poprzez zaspokojenie przynajmniej części jego roszczeń²¹. Już pod koniec października 1912 roku Rumuni ostatecznie sformułowali zakres swoich żądań wskazując, że przyszła granica powinna przebiegać wzdłuż linii łączącej Ruse i Warnę²².

Mimo że w Bułgarii wykluczano możliwość takich cesji terytorialnych, w miarę upływu czasu coraz wyraźniej dostrzegano wzrost zagrożenia ze strony Rumunii²³. Efektem była decyzja o rozmowach na temat normalizacji relacji dwustronnych. Pertraktacje miał zainicjować szef bułgarskiej delegacji na obrady konferencji pokojowej w Londynie Stojan Danew, który 8 grudnia 1912 roku przybył do Bukaresztu²⁴. Jakkolwiek podczas narady z G. Kalinkowem został on poinformowany, że kluczowym elementem rozmów będzie zgoda Bułgarii na cesje terytorialne w Dobrudży²⁵, w trakcie rozmów z premierem T. Maiorescu unikał określenia jednoznacznego stanowiska w tej sprawie²⁶. Przyjęta przez bułgarskiego polityka postawa była wynikiem obaw, że akceptacja postawionych warunków już na wstępnym etapie pertraktacji mogła zachęcić Rumunów do eskalowania żądań. Z kolei odmowa pogorszyłaby i tak już mocno napięte stosunki²⁷. Stało się to przyczyną poważnego nieporozumienia²⁸. W trakcie rozmów S. Danew zasugerował, aby sprawa rekompensat dla Rumunii była omawiana dopiero po zawarciu pokoju z pokonaną Turcją, jednocześnie nie sprzeciwił się jednak koncepcji zaprezentowanej przez stronę rumuńską, przewidującej prze-

²¹ B. von Siebert, op. cit., s. 565; *Die große Politik der europäischen Kabinette, 1871–1914. Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, [dalej: DGP], red. J. Lepsius, A. Mendelssohn-Bartholdy, F. Thimme, t. 33, Berlin 1927, nr 12320; na ten temat: ÖUA, t. 4, nr 4231, 4233, 4242, 4259, 4261, 4429; ÖUA, t. 5, nr 4881.

²² ÖUA, t. 4, nr 4212. Oba miasta miały pozostać po bułgarskiej stronie granicy.

²³ B. von Siebert, op. cit., s. 540–541; A. Тошев, op. cit., s. 132; M. Семов, op. cit., s. 83.

²⁴ ÖUA, t. 5, nr 4825, 4828; A. Тошев, op. cit., s. 112; A. Гиргинов, op. cit., s. 197.

²⁵ A. Гиргинов, op. cit., s. 198; A. Кузманова, op. cit., s. 14.

²⁶ ÖUA, t. 5, nr 4846, 4847, 4878.

²⁷ M. Семов, op. cit., s. 126.

²⁸ ÖUA, t. 5, nr 4970, 4978, 4999, 5040 5050 i n.; A. Кузманова, op. cit., s. 14. Według Andreja Toszewa jego przyczyną była błędna interpretacja przez stronę rumuńską słów S. Danewa: „Ще има, може-би, възможност да се разберем (Буц може бѣdzie мо̀жливост, ѣзе сѣ порозумѣemy)”; A. Тошев, op. cit., s. 113; A. Гиргинов, op. cit., s. 192; na ten temat: ÖUA, t. 5, nr 4878.

sunięcie wspólnej granicy na linię Tutrakan–Bałczik²⁹. Brak bułgarskiego sprzeciwu w tej kwestii został uznany przez Rumunów za wstępną zgodę na ich propozycję³⁰.

Upowszechnione przez Rumunów na arenie międzynarodowej informacje o zaakceptowaniu przez Bułgarię idei zamiany przebiegu granicy³¹, zostały z oburzeniem przyjęte przez bułgarskie kręgi polityczne. W Sofii zdawano sobie sprawę z faktu, że prowokowanie zatargu z Rumunią w sytuacji trwającej formalnie wojny z Turcją, mogło być niebezpieczne. Dlatego też zdecydowano, że rozmowy należy kontynuować w Londynie³², dokąd przybyła także delegacja rumuńska³³. Narady przebiegały w napiętej atmosferze. Zaprezentowany przez Rumunów projekt, przewidujący przesunięcie granicy na linię Tutrakan–Bałczik³⁴ został odrzucony, a w przygotowanej pospiesznie kontrpropozycji Bułgarzy zadeklarowali, zgodnie ze złożonymi wcześniej oświadczeniami, zapewnienie Kucowołochom w Macedonii autonomii kulturalno-oświatowej oraz niezależności religijnej. Ponadto wyrazili gotowość zburzenia fortyfikacji twierdzy Medźidi Tabija w Silitrze i udzielenia gwarancji integralności Północnej Dobrudży³⁵. Koncepcja ta nie została jednak zaakceptowana przez Rumunów, którzy w odpowiedzi zaproponowali wyznaczenie nowej granicy wzdłuż linii Silistra–Kawarna³⁶. Cesji tak znacznego terytorium S. Danew stanowczo się jednak sprzeciwił, pomimo wyrażanych przez Rumunów gróźb, że gotowi są pod-

²⁹ ÖUA, t. 5, nr 4878, A. Тошев, op. cit., s. 36; Г. Калинков, op. cit., s. 131; Г. Марков, op. cit., s. 184–185; *Geschichte der Diplomatie*, red. W. P. Potjomkin, t. 2, Berlin 1948, s. 277. Przebieg tej linii ewoluował i pomiędzy październikiem a grudniem 1912 r. ulegał kilkakrotnym modyfikacjom. Maksymalny wymiar rumuńskich roszczeń wyrażała linia Ruse–Warna, minimalny: linia Silistra–Bałczik. Linię Tutrakan–Bałczik Rumuni zaprezentowali na przełomie listopada i grudnia 1912 r.; na ten temat: ÖUA, t. 4, nr 4212, 4225; Г. Панайотов, *Добруджанският въпрос през балканските войни в светлината на френски дипломатически документи от 1912–1913 г.* [w:] *Букурещкият договор и събата на Южна Добруджа*, red. А. Кузманова, В. Йотов, Р. Симеонов, Добрич 1994, s. 38.

³⁰ М. И. Маджаров, *Дипломатическа подготовка на нашите войни. Спомени, частни писма, шифровани телеграми и поверителни доклади*, София 1932, s. 104; М. Семов, op. cit., s. 127.

³¹ А. Тошев, op. cit., s. 114–115.

³² Ibidem, s. 132.

³³ А. Гиргинов, op. cit., s. 200–201. Delegacja rumuńska uczestniczyła w obradach konferencji pokojowej w Londynie na specjalne zaproszenie wielkich mocarstw; DGP, t. 34, t. 1, nr 12564. Chęć udziału w konferencji Rumuni anonsowali już pod koniec października 1912 r., a ich stanowisko w tej kwestii wspierały Niemcy i Austro-Węgry; ÖUA, t. 4, nr 4173, 4211.

³⁴ Jako absolutne minimum Rumuni proponowali linię Silistra–Bałczik, pozostawiającą po bułgarskiej stronie granicy miejscowość Dobricz; ЦДА, зesp. 316К, инв. 1, jedн. 22, s. 41; Г. Марков, op. cit., s. 247.

³⁵ ÖUA, t. 5, nr 5257, 5262, 5428, 5557; А. Тошев, op. cit., s. 118; Г. Марков, op. cit., s. 184–185. S. Danew zadeklarował także, że Bułgaria była gotowa odstąpić twierdzę Midźidi Tabija, pod warunkiem że Rumunia zaakceptuje koncepcję przeprowadzenia jedynie niewielkich zmian przebiegu dotychczasowej linii granicznej w okolicach twierdzy Medźidi Tabija i nad Morzem Czarnym na południe od miejscowości Planlác (Vama Vache); ЦДА, зesp. 316К, инв. 1, jedн. 22, s. 30; Г. Калинков, op. cit., s. 156–157.

³⁶ ЦДА, зesp. 316К, инв. 1, jedн. 22, s. 16; ibidem, зesp. 304К, инв. 1, jedн. 1203, s. 49; ibidem, зesp. 353К, инв. 1, jedн. 132, s. 159; *Geschichte der Diplomatie...*, s. 277.

jąć działania zbrojne i siłą zająć sporne terytorium³⁷. Pertraktacje zawieszono³⁸, ale 29 stycznia 1913 roku strony przyjęły protokół, w którym zadeklarowały gotowość kontynuowania rozmów³⁹.

Ujawnione w Londynie rozbieżności sprawiły, że wznowione na początku lutego 1913 roku w Sofii⁴⁰ dyskusje były trudne⁴¹ i ostatecznie, pomimo nacisków ze strony „koncertu europejskiego”⁴², nie zakończyły się osiągnięciem porozumienia. Przekładało się to na szybką radykalizację nastrojów wśród opinii publicznej, jak i kręgów politycznych w obu krajach⁴³. Zaostrzający się spór między Rumunią a Bułgarią wywoływał także coraz większe zaniepokojenie wielkich mocarstw⁴⁴. Obawiały się one, że wybuch kolejnego konfliktu pogłębiłby destabilizację na Bałkanach, w związku z tym podjęły próby rozładowania napięcia. W mediacje najbardziej zaangażowały się Austro-Węgry i Rosja⁴⁵. Starły się one unikać faworyzowania którejsz ze stron⁴⁶. Podjęte w Sofii i Bukareszcie bezpośrednie działania nie przynosiły jednak spodziewanych rezultatów, dlatego mocarstwa wsparły ideę poddania sporu bułgarsko-rumuńskiego mediacji międzynarodowej, wysuniętą w połowie lutego 1913 roku przez włoską dyplomację⁴⁷.

³⁷ ÖUA, t. 5, nr 5334, 5334, 5437 5451, 5565, 5590 i n.; DGP, t. 34, nr 12782. Te groźne deklaracje władz rumuńskich równoważone były jednak oświadczeniami rządu rosyjskiego, który stanął na stanowisku, że nie uzna zmian terytorialnych dokonanych w drodze konfliktu zbrojnego; ЦДА, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 153, s. 79.

³⁸ ÖUA, t. 5, nr 5310, 5311, 5452, 5474 5050.

³⁹ ЦДА, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 42; А. Тошев, op. cit., s. 142; ÖUA, t. 5, nr 5589, 5592; Г. Марков, op. cit., s. 248. Równocześnie jednak Rumuni nieoficjalnie zakomunikowali, że rozmowy zostaną wznowione dopiero po przekazaniu pod ich zarząd Silistry; ÖUA, t. 5, nr 5621, 5671, ÖUA, t. 6, nr 6797.

⁴⁰ ЦДА, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 40.

⁴¹ DGP, t. 34/1, nr 12778; ÖUA, t. 5, nr 5669, 5713, 5718 i n.; na ten temat: M. Tanty, *Rosja wobec wojen bałkańskich 1912–13*, Warszawa 1970, s. 162. Jednym z powodów wzrostu napięcia między stronami była prowadzona w tym czasie przez Rumunów kampania propagandowa, w trakcie której upowszechniali w Europie liczne książki i broszury propagujące ich stanowisko w sporze z Bułgarią; ЦДА, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 12; ibidem, zesp. 327K, inw. 1, jedn. 229, s. 18, 23, 25.

⁴² Ibidem, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 31.

⁴³ Ibidem, zesp. 304K, inw. 1, jedn. 1193, s. 9; ibidem, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 134, s. 124; Г. Марков, op. cit., s. 282–284.

⁴⁴ DGP, t. 34/1, nr 12870, 12871.

⁴⁵ ЦДА, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 134, s. 123; ibidem, zesp. 304K, inw. 1, jedn. 1203, s. 224–225; ibidem, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 3–4; ÖUA, t. 5, nr 5308, 5309, 5310, 5311, 5326, 5349, 5616 i n.; DGP, t. 34/1, nr 12874, 12906, 12912, 12927; na ten temat: *Der diplomatische Schriftwechsel*, t. 3, nr 707; Г. Калинин, op. cit., s. 154; A. Krzyżanowski, op. cit., s. 130–132.

⁴⁶ ЦДА, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 153, s. 76; DGP, T. 34/2, nr 13042; ÖUA, t. 5, nr 5585, 5586, 5895, 5618, 6023, 6025, 6034, 6076 i n.; H. Batowski, *Państwa bałkańskie 1800–1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938, s. 205; M. Tanty, op. cit., s. 167–170 i n.; E. C. Helmreich, *The diplomacy of the Balkan wars, 1912–1913*, Cambridge 1938, s. 374.

⁴⁷ ЦДА, zesp. 304K, inw. 1, jedn. 1203, s. 225; ibidem, zesp. 316K, inw. 1, jedn. 22, s. 36, 38; ibidem, zesp. 353K, inw. 1, jedn. 153, s. 82; ÖUA, t. 5, nr 5799, 5832; A. Гиргинов, op. cit., s. 227–228.

Konferencja rozpoczęła prace 31 marca 1913 roku w Petersburgu⁴⁸. Zgodnie z przewidywaniami Bułgarzy i Rumuni nie wykazywali chęci osiągnięcia konsensusu i z uporem bronili wyższości swoich koncepcji⁴⁹. Po ponad miesięcznych dyskusjach 9 maja 1913 roku strony podpisały protokół końcowy, w którym Bułgaria zobowiązała się do przekazania Rumunii miasta Silistra wraz z trzykilometrowym pasem wokół niego i zburzenia fortyfikacji pozostających po jej stronie granicy, a Rumunia do wypłaty odszkodowań wszystkim Bułgarom, którzy zdecydowali się opuścić przejmowane przez nią terytorium⁵⁰.

Postanowienia ugody nie satysfakcjonowały żadnej ze stron⁵¹. Szczególne niezadowolenie budziły w Bukareszcie, gdzie drobne korekty granicy uznano za „upokarzającą jałmużnę”⁵², a przedstawiciele rumuńskiego rządu jednoznacznie zapowiedzieli, że w przypadku wybuchu konfliktu między sojusznikami bałkańskimi, Rumunia włączy się w jego przebieg i zajmie Południową Dobrudżę siłą⁵³. Deklaracje te poparte zostały konkretnymi działaniami i kilka dni po podpisaniu dokumentu Rumunia rozpoczęła przygotowania wojenne. W czerwcu 1913 roku rząd rumuński przesłał do Sofii ostrzegawczą notę, w której po raz kolejny groził podjęciem działań zbrojnych⁵⁴, a 11 lipca 1913 roku powiadomił bułgarskiego posła w Bukareszcie, że Rumunia oficjalnie poinformowała wielkie mocarstwa⁵⁵ o swoich planach porzucenia neutralności w przypadku wybuchu konfliktu między Bułgarią a Serbią i Grecją⁵⁶. Równocześnie Rumuni sabotowali prace dwustronnej komisji⁵⁷, opracowującej szczegóły przekazania przez Bułgarię Silistry, poszukując dogodnego pretekstu, który uzasadniłby ich włączenie się w działania wojenne.

Klauzule zawartego z Rumunią w Petersburgu porozumienia krytycznie oceniła także część bułgarskich kręgów politycznych, które opowiadały się za odrzuceniem wszystkich roszczeń terytorialnych, nawet za cenę sprowokowania konfliktu zbrojnego. Realizacja takich założeń nie była jednak zgodna z bułgarską racją stanu, a szczególne znaczenie w tym kontekście miała dynamicznie pogłębiająca się izolacja Bułgarii na arenie międzynarodowej. Wykazywana przez bułgarskie władze nie-

⁴⁸ A. Кузманова, op. cit., s. 15; П. Кишкилова, *България 1913. Кризата във властта*, София 1998, s. 10; Е. Стателова, Р. Попов, В. Танкова, *История на българската дипломация 1879–1913 г.*, София 1994, s. 466; na ten temat: ÖUA, t. 5, nr 5932, 5999.

⁴⁹ DGP, t. 34/1, nr 12899, 12902. Wykazywany przez strony upór był także wynikiem braku jednolitego stanowiska wielkich mocarstw; ЦДА, zesp. 316К, inw. 1, jedn. 22, s. 3–4.

⁵⁰ Ibidem, zesp. 316К, inw. 1, jedn. 22, s. 10; ibidem, zesp. 327К, inw. 1, jedn. 206, s. 1; G. P. Ghenov, op. cit., s. 381; А. Гиргинов, op. cit., s. 233; *Geschichte der Diplomatie*, s. 277.

⁵¹ М. Семов, op. cit., s. 179.

⁵² ЦДА, zesp. 304К, inw. 1, jedn. 1196, s. 104; П. Кишкилова, op. cit., s. 15.

⁵³ ЦДА, zesp. 353К, inw. 1, jedn. 153, s. 77; DGP, t. 35, nr 13419, 13422, 13442.

⁵⁴ DGP, t. 35, nr 13403.

⁵⁵ DGP, t. 34/2, nr 13368.

⁵⁶ *История на българите 1878–1944 в документи*, t. 2: 1912–1918, red. В. Георгиев, С. Трифонов, София 1996, s. 185; DGP, t. 35, nr 13393.

⁵⁷ А. Кузманова, op. cit., s. 16; na ten temat: ЦДА, zesp. 327К, inw. 1, jedn. 207, s. 4, 10, 12.

chęć do podjęcia rozmów z sojusznikami w kwestii podziału Macedonii i negatywne nastawienie do uregulowania spornych kwestii z Rumunią budziły coraz większą irytację Rosji, która ostatecznie zdecydowała się więcej uwagi poświęcić pogrożonej sporze z Austro-Węgrami na tle kwestii albańskiej Serbii i skoncentrować wysiłki na próbach ułożenia jak najlepszych stosunków z Bukaresztem⁵⁸. Ograniczenie rosyjskiego wsparcia dla Sofii starała się wykorzystać monarchia habsburska, zakładając, że zacieśnienie związków z Bułgarią będzie istotnym elementem wzmacniającym jej potencjał w prowadzonej w zachodniej części Bałkanów polityce⁵⁹. Jakkolwiek podjęte przez Austro-Węgry już wczesną wiosną 1913 roku działania⁶⁰ przybrały znaczny wymiar, poziom bułgarskiego zainteresowania tą inicjatywą był niewielki. Taki stan rzeczy podyktowany był płynącymi z Wiednia naciskami, aby Bułgaria jak najszybciej uregulowała sporne kwestie z Rumunią. Tę koncepcję bułgarskie władze stanowczo jednak odrzucały, co przesądziło o tym, że wysiłki monarchii habsburskiej okazały się bezowocne⁶¹. Tym samym u progu wojny z byłymi sojusznikami Bułgaria znalazła się w bardzo trudnym położeniu, narażona na konieczność prowadzenia działań na dwóch frontach oraz bez jakiegokolwiek wsparcia ze strony wielkich mocarstw.

Kwestia ta była tym bardziej istotna, że podjęte bez wypowiedzenia wojny działania zbrojne przeciw Serbom i Grekom w Macedonii nie przebiegały zgodnie z założeniami. Nieprzygotowane i słabo wyekwipowane wojska bułgarskie nie zdołały wykorzystać elementu zaskoczenia i już w pierwszych dniach konfliktu zostały powstrzymane na głównych kierunkach operacyjnych oraz zmuszone do wycofania się. Przebieg zmagania na macedońskim teatrze wojennym z uwagą śledzono w Bukareszcie, oczekując na dogodny moment na włączenie się w ich przebieg. Kiedy stało się jasne, że bułgarskie działania nie mogą zakończyć się sukcesem, rumuńskie władze, 3 lipca 1913 roku, ogłosiły mobilizację swoich sił zbrojnych⁶², a tydzień później zdecydowały się wypowiedzieć Bułgarii wojnę⁶³.

W przyjętym do realizacji planie wojennym Rumuni zakładali podjęcie działań na dwóch kierunkach siłami pięciu korpusów liczącymi łącznie około 350 tysięcy żołnierzy. Część tych sił, miała wyprowadzić szybkie natarcie w Dobrudży i zająć

⁵⁸ V. Radoslawoff, *Bulgarien und die Weltkriegsere*, Berlin 1923, s. 73; T. von Sosnosky, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, t. 2, Stuttgart 1914, s. 358; *Geschichte der Diplomatie*, s. 278. Do działań tych Rosjanie zachęceni byli przez Francję. W tym czasie Francuzi, prezentując skrajnie antybułgarskie stanowisko, lansowali ideę stworzenia nowego bloku państw bałkańskich, w którym miejsce Bułgarii zajęłaby Rumunia, dysponująca zdecydowanie korzystniejszym — ze strategicznego punktu widzenia — położeniem geograficznym; A. Кузманова, op. cit., s. 16.

⁵⁹ DGP, t. 35, nr 13493.

⁶⁰ ЦДА, zesp. 304K, inw. 1, jedn. 1132, s. 71, 72.

⁶¹ DGP, t. 35, nr 13436, 13481.

⁶² DGP, t. 35, nr 13479; 13480; Г. Калинин, op. cit., s. 220; А. Тошев, op. cit., s. 386; *Geschichte der Diplomatie*, s. 278.

⁶³ ÖUA, t. 6, nr 7708, 7724, 7725; DGP, t. 35, nr 13502; А. Тошев, op. cit., s. 389–390; А. Гиргинов, op. cit., s. 387; А. Кузманова, op. cit., s. 16; П. Кишкилова, op. cit., s. 50.

jej bułgarską część do linii Tutrakan–Bałczik⁶⁴. Pozostałe pododdziały, stanowiące siły główne, miały sforsować Dunaj i prowadzić działania w kierunku Sofii z zadaniem jak najszybszego zajęcia bułgarskiej stolicy⁶⁵. Osiągnięcie założonych celów wydawało się łatwym zadaniem. Bułgarskie władze wojskowe, angażując niemal całość armii w Macedonii, nie dysponowały bowiem większymi jednostkami, które mogłyby powstrzymać pochód wojsk rumuńskich⁶⁶, a niewielkim pododdziałem Straży Granicznej oraz załogom garnizonów, już 10 lipca nakazały wycofanie się w głąb kraju bez podejmowania walki z przeciwnikiem⁶⁷.

Wykorzystując ten fakt rumuńskie siły operujące w Dobrudży 11 lipca bez walki zajęły Silistrę, a kontynuując operację osiągnęły trzy dni później linię Tutrakan–Dobricz–Bałczik, gdzie pozostały do końca wojny⁶⁸. W tym czasie siły główne skoncentrowały się nad Dunajem i 15 lipca⁶⁹ rozpoczęły forsowanie tej rzeki w dwóch miejscach — na łodziach w okolicach miejscowości Bechet oraz po zbudowanym moście pontonowym pod Corabią⁷⁰. Nie napotykając oporu Rumuni podjęli marsz w kierunku Sofii, 22 lipca osiągnęli linię Wraca–Czomakowci–Dragana⁷¹ i rozpoczęli przygotowania do przekroczenia Starej Płaniny. W tym czasie operująca na lewym skrzydle 1. Dywizja Kawalerii dotarła do Bełogradczika, gdzie nawiązała kontakt z jednostkami serbskimi, a prawoskrzydłowa 2. Dywizja Kawalerii, po zajęciu miejscowości Orchanie (Botewgrad), osiągnęła przedpola Sofii. Dalsze posuwanie się rumuńskiej armii zostało jednak wstrzymane w związku z podjętymi rozmowami na temat zawieszenia broni⁷².

Rozpoczęcie działań wojennych przez Rumunię skomplikowało sytuację wewnętrzną w Bułgarii i przyspieszyło dymisję gabinetu S. Danewa⁷³. Wywołało także duże zaniepokojenie w Europie. Wraz ze zmianą rządu w Sofii przed Austro-Węgrami pojawiła się szansa wzmocnienia wpływów w Bułgarii, kosztem Rosji. Z drugiej strony zdawano sobie sprawę, że otwarte wsparcie Bułgarów przez Wiedeń pogorszyłoby i tak już nienajlepsze stosunki z Rumunią⁷⁴. Dlatego jeszcze na początku lipca 1913 roku monarchia habsburska lansowała ideę uregulowania kwestii bałkańskich, w tym sporu bułgarsko-rumuńskiego, w ramach specjalnie zwołanej konferencji mo-

⁶⁴ А. Кузманова, *op. cit.*, s. 17.

⁶⁵ А. Тошев, *op. cit.*, s. 392.

⁶⁶ *Българска военна история*, t. 2, s. 678.

⁶⁷ *История на българите*, t. 2, *op. cit.*, s. 185; *Българска военна история*, t. 2, s. 679; na ten temat: А. Кузманова, *op. cit.*, s. 17.

⁶⁸ ЦДА, zesp. 304К, inw. 1, jedn. 1132, s. 69; DGP, t. 35, nr 13509.

⁶⁹ DGP, t. 35, nr 13522.

⁷⁰ ЦДА, zesp. 304К, inw. 1, jedn. 1132, s. 69; [K.] Tybusch, *Der zweite Balkankrieg*, „Militär-Wochenblatt” 1914, nr 7, s. 293.

⁷¹ DGP, t. 35, nr 13538.

⁷² ÖUA, t. 6, nr 7943, 7945; DGP, t. 35, nr 13539; [K.] Tybusch, *op. cit.*, s. 293.

⁷³ *История на българите*, t. 2, s. 208–209.

⁷⁴ Т. von Sosnosky, *op. cit.*, s. 361–362.

carstw⁷⁵. Gdy władzę w Bułgarii przejęły kręgi polityczne postulujące zbliżenie do trójprzymierza, Austro-Węgry przesłały, 16 lipca 1913 roku, do cara Ferdynanda I notę, w której radziły jak najszybciej uregulować stosunki z Rumunią i jednocześnie deklarowały swój udział w negocjacjach w charakterze mediatora⁷⁶. Działania te zaktywizowały dyplomację rosyjską, która w tym czasie starała się, pomimo nalegań Bułgarii⁷⁷, nie angażować w konflikt bułgarsko-rumuński. W rezultacie Rosja bezskutecznie kierowała do Bukaresztu żądania, formułowane w tonie ультиматывnym, aby Rumunia wstrzymała ofensywę przeciw Bułgarii⁷⁸.

Dnia 15 lipca Bułgarzy i Rumuni rozpoczęli bezpośrednie konsultacje na temat przerwania działań zbrojnych. W skierowanej w tym dniu do Bukaresztu korespondencji car Ferdynand I wyraził gotowość przystąpienia do rozmów na temat przebiegu wspólnej granicy, w oparciu o przygotowane w Bukareszcie wytyczne oraz zwracał się z prośbą o wstrzymanie dalszego pochodu wojsk rumuńskich na terenie Bułgarii⁷⁹. Odpowiedź strony rumuńskiej była jednak negatywna⁸⁰. Decyzję tę argumentowano brakiem jasnej deklaracji, że Bułgarzy przerwą działania wojenne w Macedonii, co uznawano za *conditio sine qua non* rozpoczęcia pertraktacji. W Sofii przyjęto ten warunek⁸¹, o czym 21 lipca 1913 roku poinformowali Ferdynand I i minister spraw zagranicznych Nikoła Genadiew⁸². Dalsze ruchy armii rumuńskiej zostały wstrzymane, zaistniały też warunki do zawarcia zawieszenia broni z Serbami i Grekami oraz rozpoczęcia pertraktacji pokojowych.

Konferencja rozpoczęła obrady 30 lipca w Bukareszcie⁸³. W związku z trudnym położeniem geopolitycznym i krytyczną sytuacją armii bułgarskiej na wojennych frontach, jeszcze przed wyjazdem do Rumunii bułgarscy delegaci otrzymali wytyczne, aby „dążyć do zawarcia pokoju za wszelką cenę”⁸⁴ i priorytetowo traktowali kwestię szybkiego porozumienia z Rumunią. Założenie to podyktowane było faktem, że liczna armia rumuńska zajmowała pozycje w niewielkiej odległości od Sofii, co groziło zajęciem stolicy oraz licznymi doniesieniami o rabunkach i gwałtach dokonywanych przez żołnierzy na bułgarskiej ludności cywilnej⁸⁵.

⁷⁵ ÖUA, t. 6, nr 7792, 7833. Idea ta nie cieszyła się jednak zainteresowaniem w Europie, a negatywny stosunek Niemiec przesądził o jej porzuceniu; DGP, t. 35, nr 13504, 13505, 13508, 13510.

⁷⁶ T. von Sosnosky, op. cit. s. 362.

⁷⁷ ÖUA, t. 6, nr 7741, 7781; A. Тошев, op. cit., s. 397–398; П. Кишкилова, op. cit., s. 50.

⁷⁸ ÖUA, t. 6, nr 7800.

⁷⁹ ÖUA, t. 6, nr 7801, 7814, 7827; T. von Sosnosky, op. cit. s. 363.

⁸⁰ ÖUA, t. 6, nr 7837, 7861, 7864.

⁸¹ Warunki te przyjęte zostały pod wpływem nacisków Austro-Węgier; ÖUA, t. 6, nr 7891; T. von Sosnosky, op. cit., s. 364–365.

⁸² ÖUA, t. 6, nr 7934; A. Тошев, op. cit., s. 409.

⁸³ E. Стателова, P. Попов, В. Танкова, op. cit., s. 479–482; M. Tanty, op. cit., s. 184–187. Bułgarię reprezentowali na niej minister finansów Dimityr Tonczew, szef Sztabu Generalnego gen. Iwan Ficzew, wiceprzewodniczący Zgromadzenia Narodowego Sawa Iwanczow oraz płk Konstantin Stanczew i Simeon Radew; ÖUA, t. 6, nr 8038; A. Тошев, op. cit., s. 412.

⁸⁴ С. Радев, *Конференцията в Букурещ и букурещкият мир от 1913 г.*, София 1992, s. 30.

⁸⁵ Ibidem, s. 51.

W celu omówienia ram porozumienia członkowie delegacji bułgarskiej spotkali się z przedstawicielami Rumunii 31 lipca 1913 roku. Bułgarzy potwierdzili wówczas gotowość do zaakceptowania ustępstw terytorialnych, obejmujących cesję Południowej Dobrudży do linii Tutrakan–Bałczik, zgodnie z deklaracją zawartą w nocy z 21 lipca 1913 roku⁸⁶. Podczas dyskusji okazało się jednak, że Rumuni chcieli wykorzystać trudne położenie Bułgarii i zażądali przekazania większej części bułgarskiego terytorium⁸⁷. W ich nowej propozycji linia graniczna miała przebiegać od położonego nad Morzem Czarnym Erkene (Kranewo) do Dunaju między miejscowościami Bryszlen i Tiurk Smił (Nowa Czerna). Koncepcja ta natrafiła na sprzeciw strony bułgarskiej, co spowodowało chwilowy impas w rozmowach. Poinformowane o tym fakcie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, obawiając się, że w przypadku zerwania pertraktacji Rumuni wznowią działania wojenne, poleciło delegatom kontynuowanie rozmów⁸⁸. Rozmowy wznowiono następnego dnia, nad rozstrzygnięciami w sprawie linii granicznej miała pracować specjalna komisja ekspertów, którą tworzyli gen. Iwan Ficzew oraz gen. Constantin Coanda i płk Constantin Cristescu. Pomimo podjętych przez Bułgarów prób zmiany rumuńskiego stanowiska, wprowadzono do niego tylko kosmetyczne korekty. Dnia 2 sierpnia 1913 roku strona bułgarska zaakceptowała przebieg granicy, dzień później parafowano porozumienie, które stało się częścią bukareszteńskiego traktatu pokojowego, podpisanego 10 sierpnia 1913 roku⁸⁹. W artykule drugim wskazano, że bułgarsko-rumuńska będzie przebiegać wzdłuż linii od Dunaju, na zachód od miasta Tutrakan do położonych nad Morzem Czarnym okolic miejscowości Erkene, na północ od Warny⁹⁰. Ponadto Bułgaria zobowiązywała się do zburzenia w przeciągu dwóch lat fortyfikacji znajdujących się na jej terytorium i nie wznoszenia nowych obiektów tego typu wzdłuż granicy z Rumunią. W traktacie uregulowano także kwestie przejętego przez Rumunów w Dobrudży bułgarskiego majątku narodowego i prywatnych nieruchomości⁹¹, należących do osób, które zdecydowałyby się wyemigrować do Bułgarii. Sprawy te miała rozstrzygnąć specjalna komisja dwustronna⁹², a ewentualne spory miano przedkładać do rozstrzygnięcia stronie trzeciej.

Zawarty w Bukareszcie traktat pokojowy kończył dynamiczne wydarzenia militarne, rozgrywające się na Bałkanach w latach 1912–1913, ale z bułgarskiego punk-

⁸⁶ А. Кузманова, *op. cit.*, s. 19.

⁸⁷ ÖUA, t. 7, nr 8191.

⁸⁸ Bułgarzy zakładali także, że zaspokojenie rumuńskich żądań zapewni im poparcie Rumunii w trakcie pertraktacji z Serbią i Grecją. W zawołowanej formie deklarował to T. Maiorescu w rozmowie z D. Tonczewem, 1.07.1913; С. Радев, *op. cit.*, s. 50–51.

⁸⁹ ÖUA, t. 7, nr 8204, 8224; DGP, t. 35, nr 13710; na ten temat: T. von Sosnosky, *op. cit.*, s. 367; G. P. Ghenov, *op. cit.*, s. 401. Układ ten został ratyfikowany przez Bułgarię 20.08.1913; ЦДА, zesp. 327K, inv. 1, jedn. 211, s. 132, 133.

⁹⁰ Ustaleniem szczegółowego przebiegu granicy zajęła się dwustronna komisja, która rozpoczęła prace pod koniec sierpnia 1913 r.; *ibidem*, jedn. 206, s. 4, 8, 21, 22.

⁹¹ Sprawy te zaczęto uregulować dopiero wiosną 1914 r.; *ibidem*, jedn. 157, s. 7.

⁹² *Ibidem*, jedn. 205, s. 1.

tu widzenia był symbolem wielkiej katastrofy narodowej. Bułgarom nie udało się zrealizować założonych już w momencie odzyskania niepodległości celów, dodatkowo utracili część swego terytorium państwowego. Jakkolwiek przekazana Rumunii Południowa Dobrudża zajmowała stosunkowo niewielką powierzchnię, liczącą około 8 500 km² i była zamieszкана przez niecałe 140 tysięcy osób, utrata tej rolniczej prowincji osłabiała bułgarską gospodarkę⁹³, opartą na eksporcie płodów rolnych. Ucierpiał także prestiż Bułgarii na arenie międzynarodowej. Tym samym napięte stosunki na linii Sofia–Bukareszt uległy utrwaleniu i nie zmienił ich powrót Południowej Dobrudży w granice Bułgarii w 1940 roku w wyniku umowy podpisanej w Craioviej.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

- Centralen dържавен архив София* [Централен държавен архив София]
 Zespól (Фонд, Ф.) 304К — *Bългарска legacia във Виена* (Българска легация във Виена)
 Ф. 316К — *Bългарска legacia в Berlin* (Българска легация в Берлин)
 Ф. 327К — *Bългарска legacia в Букуреш* (Българска легация в Букуреш)
 Ф. 353К — *Bългарска legacia в Рим* (Българска легация в Рим)

Źródła opublikowane

- Bългарска voenna istorija. Podbrani izvori i dokumenti*, red. H. Hristov, t. 2, Sofija 1984 [*Българска военна история. Подбрани извори и документи*, ред. Х. Христов, Т. 2, София 1984].
Die große Politik der europäischen Kabinette, 1871–1914. Sammlung der diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes, red. J. Lepsius, A. Mendelssohn-Bartholdy, F. Thimme, t. 33–35, Berlin 1927.
 Ghenov G. P., *Actes et traites internationaux concernant la Bulgarie / Genov G. P., Meždunarodni aktove i dogovori zasjagaši Bălgarija*, Sofija 1940 [Ghenov G. P., *Actes et traites internationaux concernant la Bulgarie* / Генов Г. П., *Международни актове и договори засягащи България*, София 1940].
Istoriya na bălgarite 1878–1944 v dokumenti, t. 2: 1912–1918, red. V. Georgiev, S. Trifonov, Sofija 1996 [*История на българите 1878–1944 в документи*, Т. 2: 1912–1918, ред. В. Георгиев, С. Трифонов, София 1996].
Österreich-Ungarns Aussenpolitik von bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatiscche Aktenstücke des Österreich-Ungarischen Aussenministeriums, ausg. L. Bittner, A. F. Pribram, H. Srbik und H. Übersberger, t. 4–7, Wien–Leipzig 1930.
 Siebert B. von, *Diplomatiscche Aktenstücke zur Geschichte der Balkanpolitik*, Berlin 1921.

Wspomnienia i pamiętniki

- Kalinkov G., *Rumănija i nejnata politika sprjamo Bălgarija (prez 1911–1912 i 1913)*, Sofija 1917 [Калинков Г., *Румъния и нейната политика спрямо България (през 1911–1912 и 1913)*, София 1917].
 Radoslawoff V., *Bulgarien und die Weltkrieg*, Berlin 1923.

Opracowania

- Batowski H., *Państwa bałkańskie 1800–1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938.
 Batowski H., *Rozwój terytorialny państw bałkańskich*, „Czasopismo Geograficzne” 1936.

⁹³ ЦДА, zesp. 327К, inw. 1, jedn. 211, s. 153–155; ibidem, zesp. 316К, inw. 1, jedn. 16, s. 28.

- Geschichte der Diplomatie*, red. W. P. Potjomkin, t. 2, Berlin 1948.
- Girginov A., *Narodna katastrofa. Vojnite 1912/13 g.*, Sofija 1926 [Гиргинов А., *Народна катастрофа. Войните 1912/13 г.*, София 1926].
- Helmreich E. C., *The diplomacy of the Balkan wars, 1912–1913*, Cambridge 1938.
- Jankowski C., *Na gruzach Turcji. Zarysy polityczno-publicystyczne*, Warszawa 1915.
- Jelavich B., *Historia Balkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005.
- Karačunov K., *Diplomatična istorija na Bălgariya (1886–1915)*, t. 1, Sofija 1928 [Крачунов К., *Дипломатична история на България (1886–1915)*, Т. 1, София 1928].
- Kiškilova P., *Bălgariya 1913. Krizata vāv vlada*, Sofija 1998 [Кишкилова П., *България 1913. Кризата във властта*, София 1998].
- Kuzmanova A., *Rumănskite teritorialni pretencii za Yužna Dobrudža [w:] Bukureškiyat dogovor i sād-bata na Yužna Dobrudža*, red. A. Kuzmanova, V. Jotov, R. Simeonov, Dobrič 1994 [Кузманова А., *Румънските териториални претенции за Южна Добруджа и Букурещкият договор [в:] Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа*, съст. А. Кузманова, В. Йотов, Р. Симеонов, Добрич 1994].
- Malinowski A., *Kwestia macedońska w Bułgarii 1878–1918*, Toruń 2006.
- Markov G. *Bălgariya v Balkanskija sājuz srešu Osmanskata imperija 1912–1913*, Sofija 1989 [Марков Г., *България в Балканския съюз срещу Османската Империя 1912–1913*, София 1989].
- Ognianoff C., *Kultur der Nationen Bulgarien. Geistige Länderkunde*, Nürnberg 1967.
- Panajotov G., *Dobrudžanskijāt vāpros prez balkanskite vojni v svetlinata na frenski diplomatičeski dokumenti ot 1912–1913 g. [w:] Bukureškiyat dogovor i sād-bata na Yužna Dobrudža*, red. A. Kuzmanova, V. Jotov, R. Simeonov, Dobrič 1994 [Панайотов Г., *Добруджанският въпрос през балканските войни в светлината на френски дипломатически документи от 1912–1913 г. [в:] Букурещкият договор и съдбата на Южна Добруджа*, съст. А. Кузманова, В. Йотов, Р. Симеонов, Добрич 1994].
- Petkov P., *Balkanski izmereniya na „osnovite na mira” — pārvoto mirno sporazumenie meždu Rusija i Osmanskata imperija prez 1878 g.*, „Balkanite — ezik, istorija, kultura” 2019, t. 6 [Петков П., *Балкански измерения на „основите на мира” — първото мирно споразумение между Русия и Османската империя през 1878 г.*, „Балканите — език, история, култура” 2019, Т. 6].
- Popov Ž., *Bălgarite v Severna Dobrudža 1878–1913*, Sofija 1991 [Попов Ж., *Българите в Северна Добруджа 1878–1913*, София 1991].
- Popov Ž., *Bălgarskijāt nacionalen vāpros v bălgarsko-rumunskite otnošeniya 1878–1902 g.*, Sofija 1994 [Попов Ж., *Българският национален въпрос в българо-румънските отношения 1878–1902 г.*, София 1994].
- Semov M., *Pobediteljat prosi mir. Balkanskite vojni 1912–1913*, Sofija 1995 [Семов М., *Победителят проси мир: Балканските войни 1912–1913*, София 1995].
- Sosnosky T. von, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, t. 2, Stuttgart 1914.
- Statelova E., *Diplomaciyata na Knyazestvo Bălgariya 1879–1886*, Sofija 1978 [Стателова Е., *Дипломацията на Княжество България 1879–1886*, София 1978].
- Statelova E., Popov R., Tankova V., *Istorija na bălgarskata diplomaciya 1879–1913 g.* [Стателова Е., Попов Р., Танкова В., *История на българската дипломация 1879–1913 г.*, София 1994].
- Tanty M., *Rosja wobec wojen bałkańskich 1912–13*, Warszawa 1970.
- Tybusch [K.], *Der zweite Balkankrieg*, „Militär-Wochenblatt” 1914, nr 7.
- Widerszal L., *Ruchy wolnościowe na Balkanach*, Warszawa 1947.
- Wituch T., *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Pułtusk 2001.